

*Paulina Tallroth: Informationsrechte des Beschuldigten im Vorverfahren. Die Verwirklichung prozessualer Garantien in Deutschland und den nordischen Ländern unter Berücksichtigung der EMRK.* Beiträge und Materialien aus Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht Freiburg. Band S 96. Freiburg im Breisgau 2004.

Paulina Tallroth, som har sin juristexamen från Helsingfors universitet, försvarade 2003 med framgång en doktorsavhandling vid rättsvetenskapliga fakulteten vid Albert-Ludwigs-Universität i Freiburg im Breisgau. Avhandlingen publicerades senare i den prestigefyllda publikationsserie som det straffrättsliga Max-Planck-institutet i samma stad upprätthållit under lång tid. Fråga är med andra ord om en "nordisk" undersökning som lett till en akademisk doktorsgrad i Tyskland och som publicerats i en internationellt renommerad publikationsserie.

Boken handlar om den rätt till information som en person som är misstänkt eller anklagad för brott har under förundersökningen. Fråga är alltså om en straffprocessuell avhandling, eller om vi så ville, om en avhandling gällande internationella mänskliga rättigheter. En väsentlig del av avhandlingen handlar om de garantier som den anklagade har för en rättvis rättegång enligt Europarättskonventionen. Men framför allt rör det sig om en rättsjämförande undersökning. Rätten till information i olika avseenden granskas med avseende på rättsläget i alla nordiska länder med undantag för Island, som utelämnats på grund av svårigheten att finna tillräcklig information på annat språk än isländska. På grund av att fråga är om en avhandling som lagts fram vid ett tyskt universitet står dock den tyska rätten alltid i centrum. Det är alltså den tyska rätten som utgör normen och de andra rättssystemen (inklusive EMRK) som utgör jämförelsematerial.

Som en positiv omständighet kan det noteras att avhandlingen fokuserar på den anklagades rättigheter under förundersökningen, och inte - som så ofta annars är fallet - på rättsskyddsgarantierna under själva huvudförhandlingen.

Syftet med avhandlingen är att granska och analysera i vilken omfattning de olika rättsordningarna erkänner informationsrättigheterna som rättsstatliga processgarantier, vilka skillnader som det i detta avseende finns mellan de jämförda rättsordningarna, inklusive möjliga skillnader mellan rättigheterna under brottmålsrättegångens olika faser, samt att framföra kritik och förbättringsförslag beträffande informationsrättigheterna. De informationsrättigheter som berörs är rätten att bli informerad om vad misstanken gäller och om hur den misstänkte bör/kan förhålla sig till misstanken (t.ex. information om rätten till tystnad) ["das Recht auf Verdachtsmitteilung und Belehrung"], rätten att ha en försvarare ["das Recht auf einen Verteidiger"], rätten till aktinsikt ["das Recht auf Aktenisnicht"], rätten att närvara vid förhör etc. ["das Recht auf Anwesenheit"], rätten att framlägga bevisning ["das Recht auf Beweisantrag"], rätten att anlita tolk ["das Recht

auf einen Dolmetscher”), rätten att bli informerad om möjligheterna att använda tvångsmedel [”das recht auf Information über Zwangsmittel”), och rätten till omvärldkontakter [”das recht auf Information durch Post und Besucher”).

Det skall noteras att det innehåll som i avhandlingen ges begreppet ”rätt till information” bygger på författarens egen uppfattning. Den avgränsning som görs är förnuftig, också om det i och för sig vore möjligt att argumentera för andra lösningar. Man kan t.ex. fråga sig om rätten att anlita en försvarare i grunden är en ”informationsrätt”. Huvudsyftet med att kunna få hjälp av en professionell försvarare är naturligtvis inte att få information om fakta, utan att få allsidig hjälp av en kompetent person för att försvara sig mot brottsanklagelsen. Om rätten till försvarare inkluderas bland rättigheterna till information, kunde man argumentera för att också rätten till en opartisk domare och en objektiv åklagare utgör informationsrättigheter. På samma sätt som försvararen har ju också domaren och åklagaren vissa förpliktelser att informera den anklagade.

Paulina Tallroths undersökning är mycket ambitiös på grund av dess karaktär av rättsjämförande studie. Den omfattar ju både Tyskland och fyra nordiska länder samt därtill Europarättskonventionen. I de nordiska länderna finns en viss rättsgemenskap som också gäller straffprocessrätten, men i flera väsentliga avseenden skiljer sig de nordiska straffprocessordningarna från varandra. Ett nödvändigt krav för att kunna genomföra en sådan undersökning som Tallroth har gjort är en omfattande kunskap om gällande rätt i de länder som undersökningen omfattar. En sådan kunskap förutsätter också goda språkkunskaper. Den litteratur som Paulina Tallroth har använt sig av omfattar de centrala straffprocessuella standardverken i de länder som undersöks, samt därtill ett gott urval specialverk om den anklagades rättigheter och om förundersökningen. Litteraturförteckningen och litteraturhänvisningarna i texten visar också tydligt att Paulina Tallroth på ett gott sätt kan tillgodogöra sig juridisk text på originalspråket då det gäller alla fem jämförda rättssystem.

Tallroth lyckas väl i sitt ambitiösa projekt. En rättsjämförande undersökning är alltid mycket krävande. Rättsutvecklingen går ofta så snabbt att det inte är möjligt att hålla sig a jour med all rättsvetenskaplig litteratur – inte ens då det gäller litteraturen inom en enda stat. Dessa svårigheter accentueras då det gäller att försöka hålla kontroll över utvecklingen i flera stater.

Ett särskilt beröm förutsätter avsnittet om terminologi. De överväganden som Tallroth redogör för i detta avsnitt visar att hon är väl förtrogen med de problem som alltid finns då det gäller att genomföra rättskomparativa undersökningar och att försöka fastställa innehållet i olika juridiska begrepp. En enkel, mekanisk översättning är inte tillräcklig. Tallroth är mycket språkkunnig och språkmedveten.

Den rent rättsjämförande undersökningen av de informationsrättigheter som en person som anklagas för brott har, utgör den centrala delen av Paulina Tallroths avhandling. Denna rättsjämförande del inleds med en allmän introduktion till straffprocessen i de länder som undersökningen omfattar ("Einführung in die verschiedenen Verfahrensstrukturen"). Avsnittet är – trots dess generella karaktär – mycket viktigt. Det beskriver på ett insiktsfullt sätt likheter och skillnader mellan brottmålsförfarandet i de fem länder som jämförs med varandra. Detta avsnitt beskriver också klart de likheter som finns mellan alla de jämförda länderna (i ett rättsjämförande perspektiv hör de alla till det germaniska rättsområdet) och alla de skillnader som finns. Skillnaderna gäller inte bara Tyskland å ena sidan och de fyra nordiska länderna å andra sidan, utan också skillnader mellan de nordiska länderna inbördes. Då det gäller domstolsväsen och processätt finns det nämligen klara skillnader mellan Danmark och Norge å den ena sidan och Finland och Sverige å den andra sidan. Dessa skillnader beskrivs väl i avhandlingen.

De olika informationsrättigheterna behandlas mer specifikt i kapitel 3 ("Informationsrechte des Beschuldigten im Vorverfahren"). Framställningen är i första hand deskriptiv. Kapitlet innehåller närmast beskrivningar av hur de olika informationsrättigheterna som en person som anklagas för brott har, och hur de säkerställs i de fem jurisdiktioner som jämförelsen omfattar. Framställningen har disponerats så att de åtta informationsrättigheterna som granskas behandlas separat i vart sitt avsnitt. Alla dessa avsnitt innehåller först en beskrivning av tysk rätt och därefter beskrivningar av nordisk rätt. Beskrivningen av den nordiska rätten varierar något – både när det gäller omfång och detaljrikedom. Trots att framställningen i detta kapitel är huvudsakligen deskriptiv, är texten väl strukturerad, väl övertygad och pålitlig ifråga om de upplysningar som ges.

Följande kapitel ("Die Europäische Menschenrechtskonvention und die Informationsrechte des Beschuldigten im Vorverfahren") innehåller en beskrivning och en analys av den Europarättskonventionens bestämmelser om den anklagades informationsrättigheter. I detta kapitel behandlas först den Europeiska människorättskonventionens ställning i de berörda länderna och därefter de olika informationsrättigheterna var för sig.

Den disposition som Paulina Tallroth har valt för sin avhandling kan ge anledning till viss reflexion. Man kunde mycket väl tänka sig att disponera en avhandling om de informationsrättigheter som en anklagad person har med utgångspunkt i den Europeiska människorättskonventionen. Den naturliga dispositionen skulle då vara att först granska konventionsbestämmelserna och deras tolkning och tillämpning med stöd av den praxis som utvecklats vid människorättsdomstolen i Strasbourg för att därefter granska det nationella rättsläget i några jämförelsestater. En undersökning av detta slag skulle deciderat vara en undersökning med betoning av de internationella mänskliga rättigheterna och deras betydelse under straffprocessens första fas.



Paulina Tallroth har medvetet valt en annan vinkling. Hennes undersökning blir därför primärt en rättsjämförande undersökning inom straffprocessen och inte en undersökning inom rättsområdet internationella mänskliga rättigheter. I sin rättsjämförande undersökning har hon också valt att utgå från rättsläget i Tyskland och sedan välja att konfrontera situationen i de fyra nordiska länder som hennes undersökning omfattar med Tyskland. Denna rättsjämförelse gör hon på ett mycket föredömligt sätt. Hennes undersökning kan användas som ett exempel på hur en rättsjämförande undersökning verkligen skall utföras för att de syften som finns för komparativa undersökningar verkligen skall realiseras.

Den rättsjämförande undersökningen avslutas med ett självständigt, analyserade kapitel innehållande en "Auswertung und Rechtspolitische Empfehlung". I detta kapitel analyserar Tallroth rättsituationen beträffande den för brott anklagades informationsrättigheter i de fem länder som hon har undersökt för att avgöra vilka fördelar och nackdelar de olika lösningarna har. Hon vill också finna fram till sådana punkter som kan kritiserats och sådana rättsliga lösningar i en viss stat som kan rekommenderas för efterföljd. I framställningen ger Tallroth också uttryck för berättigad kritik. Framställningen i detta kapitel är förnämlig. Tallroths analys, som bygger på den beskrivning av rättsläget i de undersökta länderna som presenterats i avhandlingens föregående avsnitt, är genomförd på ett engagerat men samtidigt balanserat och sakligt sätt. Framställningen i detta kapitel är därför central för hela arbetet.

Paulina Tallroth har utarbetat en rättsjämförande avhandling som i flera avseenden på skiller sig ett positivt från flera tidigare arbeten. Hennes avhandling faller huvudsakligen inom området för straffprocessrätten, men tyngdpunkten ligger inte på rättegångens huvudfas, utan på förundersökningsfasen och den fas då åtalsfrågan avgörs. Med goda skäl betonar hon betydelsen för ett rättvist förfarande under dessa förberedande faser med tanke på den anklagades rättsskydd. Hon har ytterligare begränsat undersökningen till att gälla den för brott anklagades rätt till information. Detta är en fråga som inte tidigare har undersökts nämnvärt. Trots denna specialisering visar hennes arbete på en betydande bredd genom att omfatta Tyskland och fyra skilda nordiska stater. Därtill behandlar hon frågan med stöd av de krav som de internationella mänskliga rättigheterna ställer.

Paulina Tallroth har genomfört sitt forskningsarbete på ett mycket pålitligt sätt. Hon har en god disposition, hon har en god kunskap om relevant litteratur och hon behärskar en rättsjämförande forskningsmetod. Vissa av avsnitten är tämligen ytliga och vissa avsnitt är huvudsakligen deskriptiva, men detta kompenseras i riklig mån av avsnitt som innehåller goda och välbalanserade analyser.



*Tilmann Mohr & Jan Christoph Nemitz (Hrsg.): Strafrecht aus nordischer Perspektive*, Festschrift für Karin Cornils zum 25-jährigen Jubiläum als Referentin am Max-Planck-Institut, Shaker Verlag, Aachen 2003, ISBN 3-8322-2069-0, ISSN 0945-098X, xi + 324 s., 48,80 euro.

Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht i Freiburg i.Br. er strafferettens Mekka. Dertil rejser purunge og aldersstegne forskere fra hele verden igen og igen for at benytte det fremragende bibliotek, for at møde kolleger og for at hente ny inspiration til at bringe faget videre. Et forskningscenter skabes imidlertid ikke blot ved at sætte mursten på mursten og masser af bøger på hylderne. En ligeværdig forudsætning er, at der er kyndige fagfæller, som kan inspirere i den faglige dialog; som kan hjælpe videre, når problemerne synes at gå i hårdknude; som kan give informationer, råd og modspil. Og forskningen forudsætter ikke blot faglighed. Den stortrives først, når der er venner, en ordentlig fodboldklub, velmagende mad, vin og the, samt et hyggeligt logi. Når disse betingelser i de sidste 25 år har været til stede for naver ved MPI, skyldes det ganske særligt – formentlig bortset fra fodboldklubben – den nordiske referent, Karin Cornils, som er Nordens bedste ven i tysk strafferet (jfr. Peter Garde ovenfor, 2003 s. 305). Ved siden af sin uselviske hjælp til andre har hun skaffet sig tid til på fornem måde at udbrede kendskabet til tysk strafferet i Norden og til nordisk strafferet i Tyskland. Det er velbegrundet, at hun bliver fejret med et festskrift.

Festskrifter er nogle underlige publikationer. Oftest skrevet af laurbærbehangte ældre, som kommer med inspirerende detailanalyser og relevante overblik eller som ulideligt gentager deres alt for velkendte, forældede synspunkter. Dette festskrift adskiller sig markant. Ældre forskere – hvoraf mange meget gerne havde deltaget i hyldesten – er ubønhørligt blevet udelukket; forfatterkredsen er de unge: dels tyske som har været hendes medarbejdere, dels nordboer som har været hendes gæster. Det gør læsningen ganske særlig interessant, fordi vi her ser, hvor vort fag er på vej hen. Det er jo det ufærdige, som gemmer kimen til udviklingen. Men recensentens rolle er uoverkommelig. At gøre 21 artikler rimelig ret på en anmeldelses korte plads er umuligt. Jeg må derfor indskrænke mig til nogle korte bemærkninger, som forhåbentlig kan få læseren af dem til at gribe telefonen til boghandleren.

*Ulrika Andersson* (Lund) skriver om forholdet mellem offerets retsbeskyttelse og gerningspersonens retssikkerhed på seksualforbrydelsesområdet. Ud fra en analyse af praksis påpeges, at domstolene uberettiget lader bedømmelsen afhænge af offerets adfærd i situationen.

*Petter Asp* (Uppsala) går i diskussion med Nils Jareborgs begrebsdannelse, det objektiviserede gerningsindhold og dets betydning for forbrydelsesbegrebets struktur. Er det hensigtsmæssigt at opstille et objektiviseret krav om gerningskontrol? Det er en diskussion, som såvel teoretisk som praktisk har stor betydning. PA

understreger afhandlingens tentative karakter. Det foreliggende er dog tilstrækkeligt i påvisningen af nogle fordele ved hans alternative model til, at anmelderen ser frem til hans videre bearbejdelse af problemkredsen. Anmelderen, som underkastes PAs strafferetlige bedømmelse i note 23, føler det særdeles betryggende, at begge modeller fører til straffrihed i den dér behandlede situation.

*Katja Breitinger* (Bielefeld) analyserer det svenske retfærdighedsbegreb ud fra den klassiske fremstilling af Pippi Langstrømpes liv. Hensynet til barnets vel sættes over hensynet til lov og orden, men først når poliskonstaplerne må give op.

*Thomas Elholm* (Odense) laver en komparativ undersøgelse af vinretten i Kaiserstuhl og Avedøre. Den er nyskabende ved at tage et fuldstændigt uopdyrket spørgsmål op. TE påpeger blandt andet et hul i EU-retten, der gør det ulovligt for danske vinavlere at sælge årgangsvine, og som betyder, at betegnelsen "dansk vin" ikke er beskyttet.

*Birgit Feldtmann* (Odense) giver en indføring i dansk strafferet, dennes pragmatisme og mistro mod dogmatik, uden at hun dog drager den nærliggende konklusion, at danskere er ude af stand til at tænke principielt. Danskerne ejer / en enkelt sjæl / men fimrer des mer / med forstanden. / De aner uhyggeligt / lidt om sig selv, / men véd desto mer / om hinanden.

*Kai Hamdorf* (Berlin) beskriver de elementer, som er byggestene i skabelsen af en almindelig del for den europæiske strafferet. Artiklen indeholder samtidig en praktisk oversigt over de EU-retsakter, som forskeren må tage i betragtning. Der gøres rede for, hvor man i dem kan finde spørgsmål fra den almindelige del behandlet. KH påviser desuden en "deutlichen Vorverlagerung der Strafbarkeit" i de eksisterende regler. Han lader de juridiske personers fremtidige plads stå åben.

*Rita Haverkamp* (München) behandler den fælleseuropæiske tendens til kraftigt øget anvendelse af indespærring over for unge. Det gøres med afsæt i de svenske regler, der sætter flere unge i institutioner, som reelt er fængsler, og oven i købet i væsentlig længere tid, uden at der er noget videnskabeligt eller etisk grundlag herfor.

*Minna Kimpimäki* (Rovaniemi) behandler et af de områder, som Karin Cornils især har forsket i, den internationale strafferet, og specielt universalprincippet. Nyere tids politiske krav om flest muligt straffede har blandt andet ført til en nedtoning af det klassiske folkeretlige princip om, at staterne ikke skal blande sig andre staters forhold. Et udslag heraf er den kraftigt voksende brug af universalprincippet. Samtidig påpeger forfatteren væsentlige huller, som burde lukkes.

*Frank Kohls* (Stuttgart) redegør for den danske beskyttelse af kulturværdier, herunder for det noget besynderlige element i begrebsbestemmelsen, hvorefter året for indførelsen af arvekongedømmet er blevet tillagt betydning for, hvad der skal være kulturværdier.

*Stefan Krehbiel* (Nuuk) giver en særdeles velskrevet og meget personlig skildring af sit livsløb fra studietiden i Freiburg over Danmark til det grønlandske samfund. Han har blandt andet oplevet det problem, som netop unge, nytænkende forskere oplever: Hvordan får man folk til at lytte og til at ændre opfattelser, når man ikke har en magtposition? Hans reintroduktion af de absolutte straffeteorier blev dybt frustrerende; der var ingen, der tog en faglig debat med ham. Det gjaldt også denne anmelder, der i sin anmeldelse af det værk, som SK skrev i, forbigik ham.

*Claes Lernestedt* (Stockholm) skriver om retten som middel til påvirkning af samfund og mennesker og som modkraft til de politiske forandringer. Konflikten mellem det politiske ønske om ændringer modstilles rettens krav, f.eks. om præcist formulerede bestemmelser, der giver en klar afgrænsning. Men også rettens begrænsede muligheder for at svække de politiske magtstrukturer tages op af ham.

*Jussi Matikkala* (Helsingfors) giver en oversigt over revisionen af den finske straffelovs almindelige del. Det påpeges, at selv om arbejdet har taget lang tid, er resultatet blevet meget traditionelt og lidet nybrydende.

Initiativtagerne og redaktørerne *Jan Christoph Nemitz* og *Tillmann Mohr* (Freiburg) beskriver Færøernes heroiske kamp mod Tyskland den 16. oktober 2002 og viser på den måde fodboldens betydning for den strafferetlige tænkning – også når FC Freiburg ikke er på banen. Det var retfærdighedens tankevækkende afmagt over for den kværnende magtmaskine. Artiklen er samtidig for en akribistisk\* licentiat\*\* et skoleeksempel på det veludbyggede noteapparats\*\*\* betydning som dokumentation af forfatternes åndelige spændvidde og store associationsrigdom.

*Lene Ravn* (København) redegør for lovgivningsinitiativerne i Danmark og Sverige med hensyn til kvindelig omskæring. Det er en overflødig lovgivning, der samtidig er stærkt diskriminerende. Og derfor siger den meget om den realpolitiske situation generelt.

*Bettina Schütz-Gärdén* (Malmø) fortæller om den tyske jurist i det svenske advokatsystem. Hun var en af de første, der på sin krop oplevede, hvor svært det er for en advokat at flytte til Sverige med en udenlandsk uddannelse.

*Catharina Sitte Durling* (Stockholm) tager udgangspunkt i en retsvildfarelse hos Henning Mankell og når frem til, at der er behov for en ændring af det svenske sanktionssystem gennem indførelse af betingede domme med udsat straffuldbyrdelse.

\* <http://www.jur.ku.dk/vagngreve/akribi.pdf>

\*\* Jfr. Poul Martin Møllers ufuldendte analyse af 1823.

\*\*\* Smh. Henrik Zahle: *Fodnoter*, i Arne Fliflet et al. (Red.): *Festskrift til Hans Gammeltoft-Hansen*, København 2004, s. 690 ff., med henvisninger herunder til Peter Riess: *Vorstudien zu einer Theorie der Fussnote*, Berlin 1983.



*Mia Mari Spolander* (Rovaniemi) behandler overskueligt og klart EU-rettens indflydelse på national ret og inkluderer her velbegrunnet de forvaltningsstrafferetlige aspekter.

*Asbjørn Strandbakken* (Bergen) skriver grundigt om erstatning efter strafforfølgning – såvel de lege lata som de lege ferenda. Det er et område, hvor norsk ret nylig er blevet gennemgribende revideret. Og et område, hvor såvel reale grunde som afgørelser fra Menneskeretsdomstolen måtte føre til en nyordning.

Det er kendt, at Karin Cornils har store sproginteresser. Det er derfor velvalgt at se på de sproglige aspekter i international ret og retsanvendelse, som det gøres af *Paulina Tallroth* (Helsingfors). Der peges på nogle særdeles væsentlige spørgsmål med stor betydning i det internationale samarbejde.

*Jussi Tapani* (Joensuu og Åbo, men ikke Rovaniemi) vurderer julemandens adfærd ud fra bedrageribestemmelsen. Han forbigår dog det afgørende problem, om julemanden har exterritorialitet som statsoverhoved.

*Ulrike Verch* (Hagen) giver en særdeles nyttig gennemgang af de muligheder, der er for over nettet at finde informationer om nordisk ret. Hun har også ansvaret for den afsluttende bibliografi over Karin Cornils publikationer.

Og til oplysning – beroligelse? – for læseren: Til trods for titlen er det kun en tredjedel af artiklerne, der er på tysk.

*Vagn Greve*

Københavns Universitet, samt så ofte som muligt Freiburg

*George Pavlich: Critique and Radical Discourses on Crime*, Ashgate, Dartmouth, 2000.

La det med en gang være sagt *Critique and Radical Discourses on Crime* (heretter Critique) er en smal bok innen det smale faget kriminologi. Bokens siktemål er, om mulig, å ”redde” eller revitalisere den kritiske kriminologi. Den kritiske kriminologi har ifølge Pavlich vært i krise siden 1980-tallet. Denne krisen henger sammen med bindingene mellom kritisk kriminologi og radikale politiske bevegelser. Murens fall og Sovjetblokkens oppløsning fikk konesekvenser som satte grenser for hva man oppfattet som farbare politiske veier, noe som igjen påvirket den kritiske kriminologien. Pavlich spør om og eventuelt hvordan kritisk kriminologi er mulig i dag og forsøker avslutningsvis å skissere et ”rom” og et språk for post-moderne kritisk kriminologi.

Critique er en relativt tung bok språklig. Den krever en viss forkunnskap. Det er avgjort en fordel å kjenne arbeidene til Foucault, Derrida og Allison Young, for å nevne noen. Leseren bør heller ikke ha angst for post-moderne terminologi.

Critique henvender seg, som nevnt, til en relativt smal gruppe av lesere. Etter min mening har den størst relevans for de som er idehistorisk interessert i faget kriminologi. Spørsmålet er om denne gruppen vil finne noe nytt og tankevekkende i Pavlichs bok. Personlig har jeg mine tvil om det og ville heller anbefale lesere eksempelvis Allison Youngs "Imagining Crime". Grunnen til det er at Pavlich ofte blir noe svevende og man kan ha vanskelig med å begripe relevansen i hans fremstillinger. Hva er det han søker å si oss? Det blir ikke bedre ved at han benytter seg av en terminologi som i utgangspunktet åpner opp for en rekke fortolkninger, eller hva sies om setningen: "In this chapter I have pointed out how a post-disciplinary, governmental, grammar of critique can be appropriated to name, challenge and transgress problematic dimensions of accusations made in the name of crime" (s. 161). Og dette er langt fra det verste eksemplet.

Hvor Young, med mye av det samme begrepsapparat og termer, gir eksempler på hvordan dette kan benyttes i praksis og leser og fortolker ulike kriminalpolitiske forhold så mangler dette grepet hos Pavlich.

Pavlich er best når han diagnostiserer hva som er problemet med den kritiske kriminologien i dag. I så måte holder han seg relativt tett til "normal diagnostiseringen" innen post-moderne kriminologi og bidrar med lite nytt. Det svikter når han søker å gi en farbar vei ut av krisen. Hans forsøk på å revitalisere den kritiske kriminologien kjøper jeg ikke. Løsningen virker svært ullen og uklar for et så praktisk orientert fag som kriminologi.

*Paul Larsson*

Politihøgskolen i Oslo

*Michael Tonry (red.): Confronting Crime. Crime control policy under New Labour.* Willian Publishing, Cullompton, Devon, UK, 2003. 251 s.

Tony Blair blev kjent som kritiker av det konservative partiets kriminalpolitikk. Det var nu inte så svært att ta poäng på detta område. Sedan de konservative vunnit valet 1979 på bland annat löftet om att minska brottsligheten, hade man på 1990-talet lyckats nå en topplats i Västeuropa vad gäller fångtal samtidigt som brottsligheten stigit mer snarare än mindre än i andra jämförbara länder.

Problemet för Blair sedan Labour kom till makten 1997 blev att visa att hans parti hade en bättre lösning på brottsproblemet. Han ville lösgöra New Labour från kopplingen till 1960- och 70-talets "critical criminology" och dess relativisering av brottsligheten och kritik av lagstiftning och kontroll. Han valde i stället en version av "realist criminology", där brott är brott och där svaga grupper lider som offer till skillnad från den övre medelklassens liberaler, som sitter tryggt i sina förorter.

Formeln för den nya kriminalpolitik var politiskt genial, "Tough on crime and tough on the causes of crime", och togs upp av flera andra partier i Västeuropa.

Men nu skulle också formeln omsättas i praktiken. Blair hade investerat mycket i att visa att hans parti kunde vända brottskurvan nedåt. En period inleddes med hektiskt utredande och lagstiftande och miljarder skickades över till Home Office för att löftena skulle infrias.

Om resultatet av den nya kriminalpolitiken har det nu kommit en antologi under redaktörskap av Michael Tonry, *Confronting Crime. Crime control policy under New Labour*. Boken är ett resultat av dels en konferens, dels ett seminarium om påföljdspolitik, båda hållna i Cambridge. Författarna är förutom universitetsforskare representanter för rättsväsendet. Bidragen utgör också en blandning av analyser av utvecklingen och förslag till förändringar.

Bokens författare är huvudsakligen kritiska till Labours kriminalpolitik. Redaktören framhåller inledningsvis att politiken varit mer repressiv än under den konservativa regeringsperioden. Fängelsebeläggningen har också stigit kraftigare under New Labour än under den konservativa perioden. Ambitionen att föra en kunskapsbaserad kriminalpolitik har blivit schizofren, då den straffande hållningen skärps med hänvisning till påstådda krav från allmänheten. Regeringens olika utredningar och lagar anger också tonen: *Making Punishment Work*, *Setting the Boundaries*, *Protecting the Public* och *Anti-Social Behaviour Order*.

Antologins bidrag behandlar bland annat narkotikabrott, sexualbrott och ordningsstöranden, påföljder vid regelbrott i samband med övervakning, diskriminering i rättsväsendet och frågan hur fängelsebeläggningen skall kunna minskas. Flera författare kommer in på "Custody plus and minus". Medan det förra innebär ett kort frihetsstraff är det senare en villkorlig fängelsedom. Båda påföljderna är förenade med en tydligt reglerad övervakning. Problemet är att reglerna som förväntas minska återfallen hela tiden skapar regelbrott som enligt lagen skall leda till fängelse. Och ju mer och hårdare regler, desto fler regelbrott. Risken är alltså att de korta fängelsestraffen ökar i stället för att minska som var avsikten. De ökade kraven på skötsamhet under övervakning har ju också i USA kraftigt bidragit till den ökande fängelsebeläggningen. I samband med dessa påföljder har kraven rests att domaren skall involveras i verkställigheten och därmed också tvingas ta ansvar för återfall. Domarna motsätter sig, inte oväntat, sådana krav – bland annat genom att inte delta i seminarier och debatter om detta.

I ett bidrag tar antologins redaktör med en medförfattare upp frågan om straffandet är institutionellt rasistiskt. De avvisar begreppet för att det inte befrämjar dialog inom rättsväsendet och för att det är stipulerande snarare än att ge utrymme för analys. Författarnas rekommendationer för att minska diskrimineringen är dels att minska utrymmet för skön (som att ge mindre straff vid snabbt erkän-



nande), dels att minska fängelsestraffen eftersom fattiga och etniska minoriteter är kraftigt överrepresenterade i fängelserna. De föreslår även att domarna skall ges möjlighet att ta hänsyn till social bakgrund.

I ett avslutande kapitel ger Tonry ett antal konkreta förslag till hur fängel-sebeläggningen skulle kunna reduceras. Det gäller såväl förslag om att minska intagningen, "front-door strategies", som att öka utslussningen, "back-door strategies". Förslagen inbegriper bland annat att minimistraffen bör avskaffas, att korta frihetsstraff bör minimeras, att överbeläggning förbjuds och att omfattande amnestier införs.

Antologin handlar om kriminalpolitiken under New Labour. För icke-engelska läsare blir den ibland något för detaljerad och intern. Samtidigt är det i detaljerna och det konkreta som förändringen tar sig uttryck. Mycket av det som tas upp känns igen i andra länder som den ökande betoningen av brottsoffret, övergången till straffvärde och den återuppståndna tilltron till straffets effektivitet. Utvecklingen i Storbritannien är också viktigt för att kunna förutse den kriminalpolitiska utvecklingen i de nordiska länderna, där åtminstone Sverige tydligt sneglat mot den politik som förts av New Labour.

Antologin har även, om än kanske indirekt, en tydlig anvisning om vad förut-sägelse av kriminalpolitiken skall baseras på. En prognos skall inte utgå från vad "folket kräver". Utgångspunkten är i stället vad politikerna själva hittar på. Genom att antologin handlar om den konkreta politiken i form av utredningar och lagstiftning visas att "politics matters". Kriminalpolitiken utformas inte främst, som numera både politiker och forskare hävdar, underifrån genom krav från upprörda väljare. Den är resultatet av ett aktivt entreprenörskap från politiska partier och deras ledare.

*Henrik Tham*

Stockholms universitet

*Richard B. Felson: Violence & Gender Reexamined.* American Psychological Association Washington DC, 2002. 223 sider.

Utgångspunktet for Richard Felson sin bok er en antagelse (hos forfatteren) om at vold mot kvinner forstås som et svært annerledes fenomen enn vold mot menn i den vestlige verden. Formålet med boken er å vise at det ikke er noen sammenheng mellom vold og kjønn, og at dersom man overfokuserer på kjønn vil man gi et feil bilde av fenomenet vold. I bokens 13 kapitler tar han for seg ulike sider ved vold i familien og voldtekt. Felson har åpenbart valgt seg feminister som hovedmotstander, og i alle bokens kapitler argumenteres det mot forskning som er gjennomført av det forfatteren oppfatter som feminister, samt mot aktivister i kvinnebevegelsen.

Forfatteren bruker mye tid på å gå igjennom undersøkelser som viser utsatthet for vold (i all hovedsak amerikanske undersøkelser). Forfatterens hovedpoeng er at menn er oftere utsatt for vold enn kvinner, og at der kvinner er utsatt for vold har denne volden samme motiver som vold mot menn. Det første av disse poengene stemmer godt med det nordiske undersøkelser viser; menn rapporterer seg oftere utsatt for vold enn kvinner. Her slår Felson inn åpne dører, dette poenget er det stor enighet om og det har så vidt vi vet ikke vært påstått av "feminister" at kvinner rapporterer seg utsatt for vold oftere enn menn. Det er påfallende at forfatteren ikke har klart å fange opp dette.

Felsons andre poenget er at vold mot kvinner ikke kan forstås som noe særegent, som et resultat av maktforskjeller mellom kvinner og menn. Her er det åpenbart forskjeller mellom det syn Felson fremholder, og funnene i en rekke nordiske undersøkelser. Felson fremholder f.eks. (s. 51) at det ikke er maktforskjeller mellom menn og kvinner. Han erkjenner at menn har mer makt enn kvinner på en rekke områder slik som arbeidsliv, økonomi, eiendom, politikk osv., men han påstår at dette ikke spiller inn i det private. I relasjoner har menn og kvinner like stor makt, en makt som åpenbart må være uavhengig av f.eks. økonomi. Den eneste maktforskjellen Felson anerkjenner i relasjonen mellom menn og kvinner er forskjeller i størrelse og styrke. Her er Felson på kollisjonskurs med funnene i nordiske undersøkelser (Skjørten 1994, Råkil 2002, Hydén 1992, Køn og Vold i Norden 2002, se også SOU 1995: 60 og NOU 2003:31), alle disse undersøkelsene viser en sammenheng mellom vold og makt, også makt som springer ut av samfunns- strukturene. Problemet med Felsons analyse er at han ser makt utelukkende som et individuelt fenomen, han ser ikke på den makten som ligger i strukturene. Holter beskriver sammenhengen mellom strukturell dominans og dominans på aktørnivå slik. "*At vold uttrykker maskulinitet og at maskulinitet legitimerer vold finner vi i den symbolske sfære, f.eks. i vestlig fjernsyn, videofilmer, reklame osv. Dessuten kan en liknende sammenheng påvises strukturelt, f.eks. i en arbeidsdeling som uttrykker ulikhet og dominans av maskulinitet i forhold til feminitet. Sammenknytning av vold og maskulinitet hos den enkelte aktør uttrykkes f.eks. i voldteker, seksuell trakassering, mishandling i parforhold osv.*" (1994, s. 8).

Felson vier et kapittel i boken til en diskusjon av ridderlighet. Han fremholder at samfunnet er gjennomsyret av ridderlighet, og at menns ønske om å beskytte kvinner fører til at kvinnelige lovbrøtere behandles mildt i rettsapparatet og at kvinner som er utsatt for vold gis ekstra god beskyttelse. Det første poenget om at kvinner blir behandlet mildere enn menn i rettsapparatet finner ingen støtte i nordiske undersøkelsen (se Hauge og Guslund 1993, Storgaard 1993 og Vegheim 1995). Det andre poenget, at ridderlighet skulle føre til at politiet gir voldsutsatte kvinner ekstra god behandling, er det også vanskelig å finne støtte for i nordiske forhold. Et sentralt problem i saker om vold mot kvinner (vold i hjemmet) er at det har blitt ansett som et privat anliggende (se NOU 2003:31, SOU 1995: 60,

Lundberg 2001). Dette har ført til at politiet i mange tilfeller har valgt å ikke gripe inn i denne type saker, sakene har blitt løst ved at politiet har roet ned partene og registrert saken som "Oppgjort på stedet". Å ikke gripe inn i en situasjon der en kvinne utsettes for vold av mannen hun lever sammen med, kan neppe sees som særlig ridderlig. Dette er et poeng som Felson ikke forholder seg til.

De undertegnede har altså en rekke innvendinger mot argumentasjonen og dokumentasjonen i Felsens bok. Det betyr imidlertid ikke at boken ikke er lesverdig. Boken er velskrevet, og forfatteren argumenterer åpent og eksplisitt, boken er derfor godt egnet til debatt. I tillegg er boken etter vårt skjønn etterrettelig i den forstand at forfatteren er svært nøye med kildehenvisninger og referanser til undersøkelser.

### Referanser:

- Hauge, Ragnar og Jens J. Guslund (1993): "Betydningen av sosial status og kjønn for straffutmålingen." *Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab*, s. 19-30.
- Hydén, Margareta (1992): *Woman battering as marital act: the construction of a violent marriage*. Stockholm studies in social work; 7.
- Kön och våld i Norden: rapport från en konferens i Køge, Danmark*, 23-24 november 2001. TemaNord 2002:545.
- Lundberg, Magnus (2001): *Vilja med förhinder: polisens samtal om kvinnomisshandel*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Råkil, Marius red. (2002): *Menns vold mot kvinner: behandlingserfaringer og kunnskapsstatus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjorten, Kristin (1994): *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*. PAX Forlag. Oslo.
- Storgaard, Anette (1993): "Har domfældtes køn betydning for strafudmålingen?" *Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab*, s. 86-97.
- Vegheim, Berit (1995): *Kvinnens møte med straffeapparatet. Del I. Kvinnens møte med politiet*. K-serien nr. 1-95. Oslo: Institutt for kriminologi.

Rachel Paul  
Likestillingssenteret

Ragnhild Hennem  
Institutt for offentlig rett, Oslo

*Kristin Hanoa, Kjersti Varang, Hedda Giertsen: Liv og lovbrudd*. Universitetsforlaget, Oslo. 2004. ISBN 82-15-00554-3.

Vad är ett rån? Hur och varför blir ungdomar rånare? Dessa frågor ställer sig kriminologerna Hanoa, Varang och Giertsen i boken "Liv och lovbrudd" i vilken de bidrar med var sin del. Det gemensamma projektet består av att undersöka hur gärningsmän själva resonerar kring en kriminell livsstil i allmänhet och rån i synnerhet.



Den första delen upptar halva boken och utgörs av Kristin Hanoas intervjustudie av fjorton män som avtjänar straff för grovt rån. Vi får här ta del av gärningsmännens berättelser om rån för såväl pengarnas som spänningens skull (kap. 2 och 3). Därtill kommer också berättelser om den status och respekt ett grovt rån kan medföra i kriminella kretsar (kap. 4). Avsnitten om våld under rån (kap. 5) och rånens "omkostnader" för gärningsmännen (kap. 6) bidrar till att nyansera intervjupersonernas beskrivning av rånet som riskfylld *action* i jakt på storkovan. Här presenteras redogörelser kring hur våld kan och bör undvikas samt förklaringar till varför det trots allt förekommer. Moraliska tvivel framförs av flera av rånarna vilka tycks ha tvingats till eftertanke i fängelsecellens ensamhet eller genom personalens behandlingsiver. Till stor del beskriver Hanoa sina intervjupersoner som engagerade i en kriminell livsstil långt från det fyrkantiga Svenssonlivet (eller 'A4-livet' som det tydligen så tydligt heter på norska). Författaren hämtar ofta stöd i Jack Katz' *Seductions of Crime* (1988) liksom Malin Åkerströms *Crooks and Squares* (1983).

Hanoa gör en systematisk och noggrann tematisering av intervjupersonernas berättelser och jag tycker att hon har lyckats med målsättningen att hålla sig "nära" empirin. Texten är onödigt tung och omständlig men lättas upp av en frikostighet med citat. Kanske hade man kunnat få en bättre känsla för de enskilda individerna om deras utsagor återgivits på ett mindre fragmentariskt sätt. Det kvardröjande intrycket är att jag har fått ta del av en mängd "rånarröster" som skulle kunna sorteras in i ett par, tre idealtypiska rånarkategorier. I något sammanhang (s. 124) tillskrivs två namngivna personer citat med exakt samma formulering vilket väcker misstankar om att även författaren har haft svårt att hålla ordning på alla lösryckta utsagor. Möjligen är detta ett resultat av att Hanoa förlitat sig på intervjuanteckningar istället för bandupptagningar.

Forskare som formulerar tänkbara slutsatser i form av frågor lyckas många gånger signalera en klädsam ödmjukhet. När det tillämpas systematiskt är det dock snarare tröttsamt. Ibland kan det rentav bli löjeväckande. Som när Hanoa citerar intervjupersonen Dag angående rånoffer som dödats: "Shit happens /---/ Du kjenner jo ikke noe hvis du er død." Författaren ställer sig därefter frågan "Kan det være en form av nøytraliseringsteknikk?" Två saker ska kommenteras. Dels den överdrivna försiktigheten som tyder på oförmåga att hålla fast vid ett analytiskt förslag. Dels anser jag att liknande utsagor från intervjupersonerna pockar på en mer reflekterande analys. I vilket sammanhang fälls yttrandet och vad uppnår intervjupersonen med sina ord? Är det kanske snarare att betrakta som en utåtriktad självpresentation inför intervjuaren (vilken kanske uppfattas som en representant för behandlingsetablissemangen) än en "inåtvänd" neutralisering. Syftet tycks vara att chockera: "Kolla här! Så här likgiltig och kallhamrad är jag!"

Kristin Hanoa ger emellertid en grundlig och mångfacetterad bild av rånets innebörd utifrån gärningsmannens perspektiv och som sådan är framställningen lovvärd. Det är i synnerhet kapitlen om pengar, spänning och status som tycks ligga närmast intervjupersonerna själva. De erbjuder intressant läsning som dessutom gav en inblick i poängen med att begå grova rån.

Bokens andra del består av Kjersti Varangs berättelse om "Los Muchachos" – ett ungdomsgång i Oslo bestående av en kärntrupp på fem killar i 14-15-årsåldern. Varang bygger berättelsen på intervjuer med tre av pojkarna och hennes kontakter med gängmedlemmarna genom sitt arbete som ungdomsarbetare på en fritidsklubb. Pojkarna intervjuas kring vad som inspirerade till gängbildningen (en film) och vad som motiverade dess existens (spänning, kamratskap etc.). Gänget ägnar sig åt festande, slagsmål och diverse olagliga gärningar. Pojkarnas äventyr får ett abrupt slut efter att de rånat tre äldre damer och grips av polisen. I det andra kapitlet – "Utenfor eventyret" – redogör Varang för pojkarnas sociala situation med hänsyn till bl.a. hemförhållanden och erfarenheter av socialtjänsten. Det framgår att pojkarnas tillvaro är och har varit tämligen hårt belastad.

Varangs text är okonstlad och direkt vilket gör läsningen lättillgänglig och spännande. Det framgår tydligt att berättelsen om Los Muchachos är återgiven av en vuxen socialarbetare (?) med inblick i ungdomskriminalitet och sociala problem. Frågorna och tematiseringen tydliggör författarens sökande efter förklaringar och orsaker till pojkarnas agerande. Se bara på de områden som i kapitel två ska syfta till att visa flera sidor av pojkarna än blott den som "gängmedlem": erfarenheter av andra kriminella handlingar, alkohol och droger, hemförhållanden, socialtjänsten (barnevernet). Först när pojkarna ombeds beskriva sig själva får vi en annan bild än den förväntade "sociala-problem-bilden". En av dem säger sig vara "en snill, koselig, hjälpsom person" och berättar hur han förr brukade erbjuda sig att handla mat till de äldre damerna som bodde på samma gård. Likaså avsnittet om pojkarnas framtidsdrömmar är intressant: en drömmer om att gå till sjöss och aldrig mer återvända, en annan vill bli musiker och verka för att ungdomar ska få "sjansen til å bli noe." Den tredje pojken drömmer rätt och slätt om att bli Svensson med jobb, fru och barn. Eftersom Varang vill framhäva nyanserade bilder av ungdomsbrottslingar, är det synd att dessa självbeskrivningar och drömmar fått så liten plats till förmån för den inte så förvånande tunga sociala problematik som präglar pojkarnas situation. Jag vill dock framhålla att syftet trots allt inte dukar under. Genom pojkarnas redogörelser kring gängbildningen, ett och annat slagsmål samt det ödesdigra rånet med påföljande häktning, framträder en långt mer varierad bild än den som vanligtvis serveras av kvällstidningarna när det gäller ungdomsbrottslingar. Och visst kan man som läsare känna stråk av den empati som Varang själv hyser för "sina" pojkar.



Som etnografiska skildringar av hur intervjupersonerna tänker och resonerar kring sina handlingar är både Varangs och Hanoas studier intressanta. Författarna gör emellertid tolkningar och kopplingar som kräver metodologiska reflektioner, en del ganska basala sådana. T.ex. redogör Varang för föräldrarnas kännedom om och reaktioner på att pojkar bildat ett gäng. Emellertid är det inte föräldrarna som tillfrågats utan redogörelsen bygger på pojkarnas utsagor (vilket givetvis kan vara intressanta uppgifter i sig men bör då behandlas som just "barnen om föräldrarna"). Därpå följer ett avsnitt om föräldrars förnekelse av barns kriminalitet (med referens till andra studier) vilket förefaller ogrundat och besynnerligt.

I bokens tredje del ger Hedda Giertsen en konklusion baserad på de tidigare två studierna där hon urskiljer fyra typer av situationer som kan sägas utgöra motiv för kriminalitet. Den första handlar om lagbrott som begås i avsikt att vara en engångsföreteelse efter vilken gärningsmannen ämnar återgå till ett liv på rätt sida om lagen. Det kan t.ex. handla om ekonomiska svårigheter som måste lösas men, som Giertsen påpekar, stulna pengar bränner i fickan och det är väl rimligt att anta att gärningsmannen snarare skaffar sig fler svårigheter än de han först tänkt lösa. En andra typsituation är den då lagbrott begås för att upprätthålla den kriminella livsstilen. Brott begås i syfte att hålla sig flytande snarare än att åstadkomma bestående förändringar. En tredje situation utgörs av en pockande längtan efter mycket pengar. Det handlar om pengar som ska slösas bort på ett flott leverne, om så bara för en kort stund. Här gör Giertsen kopplingar till konsumtionssamhället i Baumans tappning och finner att lagöverträdarna, i alla fall ur denna synvinkel, lever i överensstämmelse med delar av det senmoderna samhället. Som en fjärde motivationsgrund framhålls lagbrott som svar på den situation gärningsmannen befinner sig i. I synnerhet syftar författaren på att brott som tycks vara omotiverade – kanske ett knivdåd utlöst av att någon blängde snett – kan ses som ett svar på den (eländiga) situation vissa ungdomar befinner sig i.

Giertsen gör också metodologiska reflektioner kring "Når utøvere forteller" och hur dessa berättelser ska värderas. Det är en välkommen diskussion som saknats i de två tidigare studierna. Författaren är tydlig: "Denne boka bygger på tanken om att utøvernes beskrivelser 'griper virkeligheten bedre'." Utgångspunkten är att vissa grupper i samhället ofta blir beskrivna av *andra* grupper: "De med makt bruker sitt perspektiv og beskriver dem med lite makt, og denne maktreasjonen preger også fremstillingen." Detta är ett argument så gott som något för att saluföra de maktlösa egna beskrivningar. Problemet, anser jag, uppstår när man som Giertsen vill ha svar på "Hvilket perspektiv er det rette?"



Når vi som forskere prompt ska ha fått i ”den sanna verkligheten” är det oundvikligt att analysen blir inkonsekvent och får slagsida. Det är som sagt lovvärt att framhålla även den maktlöses beskrivning men om denna ska uppfattas som sanningen kan den inte analyseras som just en beskrivning eller en framställning: det *är* ju sanningen! Författarna till denna bok motsäger sig endimensionella beskrivningar av gärningsmän men genom att fastställa gärningsmannens beskrivning som mer sann än en annan, upprepas samma misstag. En sådan utgångspunkt vittnar om föreställningen att den maktlöse har *ett* perspektiv att delge; det finns inget utrymme för att dennes perspektiv kan variera med tid, person, sammanhang och inte minst syfte med att delge sin syn på saken. Som sagt, maktrelationer präglar framställningen och det gäller givetvis även den maktlöses framställning – inte bara de som framförs av myndigheter och media.

Som väl tydligt framgått av ovanstående har jag under läsningens gång störts av att författarna inte analyserar intervjupersonernas utsagor som framställningar och berättelser präglade av specifika sammanhang. Snarare är de återgivna i form av en *”realist tale”* (Van Maanen 1988) som gör anspråk på att återge verkligheten sådan den är i ”världen där ute”. Kritiken till trots vill jag likväl framhålla en kvardröjande tillfredsställelse efter att ha läst om dessa pojkar och män i alla dess varierande skepnader: kaxiga, moralistiska, ångerfulla, innovativa, ironiska. Det var helt enkelt roligt och lärorikt att stifta bekantskap med dem. Om jag har förstått författarnas önskan rätt är därmed ett viktigt syfte med boken uppnått.

*Katarina Jacobsson*

Socialhögskolan, Lunds universitet

*Karol Nowak: Oskyldighetspresumtionen.* Norstedts Juridik. Stockholm 2003.

Nowaks avhandling om uskyldspresumsjonen, ble våren 2003 forsvart for juridisk doktoreksamen ved Juridiska institutionen på Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Avhandlingen er inndelt i tre deler med til sammen 18 kapitler. Forfatteren tar opp de fleste sider ved uskyldspresumsjonen slik denne er utviklet i praksis fra menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg, se s. 22.

I del I tar forfatteren opp generelle sider ved uskyldspresumsjonen slik som dens innhold og funksjon, samt visse allmenne trekk ved den svenske straffeprosessen. I denne delen omhandles således uskyldspresumsjonens sammenheng med prinsippet om «in dubio pro reo», se s. 32-34. Videre gis en teoretisk overbygning om forståelsen av begrepene «rettsprinsipper», «rettsregler» og «rettsnormer», se s. 34 flg. Ved fremstillingen av den svenske straffeprosessens struktur, se kapittel 4, tar forfatteren til orde for at prinsippet om partenes likestilling i prosessen som hovedregel bør medføre at domstolene bare griper inn til fordel for den tiltalte.

I denne forbindelse er det grunn til å understreke at så vel den svenske som den norske straffeprosessen bygger på det materielle sannhets prinsipp. En regel som antydnet av Nowak, tar etter min mening for lite hensyn til dette grunntrekket ved prosessen.

Del II tar opp uskyldspresumsjonen i internasjonal rett. Her presenteres ulike internasjonale instrumenter som har nedfelt presumsjonen, se kapittel 5. Sett under ett er det likevel Europadomstolens praksis som står i fokus i denne del av avhandlingen. Etter å ha behandlet FN-konvensjonen av 1966, fokuserer fremstillingen på spesifikke sider ved Europakonvensjonen, bl.a. konvensjonens stilling etter svensk rett, se s. 78 flg., generelle trekk ved Den europeiske menneskerettighetsdomstolens virksomhet, se s. 83 flg., og domstolens tolkningsprinsipper, se s. 87 flg. Kapitlet avsluttes med menneskerettighetene i EU, se s. 96 flg. Etter min mening er det fruktbart å sette uskyldspresumsjonen inn i en større sammenheng. Det kan imidlertid anføres at fremstillingen her ikke bringer frem noe særlig nytt.

Kapittel 6 danner fundamentet for den videre gjennomgang av Europadomstolens praksis, se særlig kapittel 6.4 som redegjør for bokens oppbygging ved gjennomgang av dommene fra Strasbourg. I kapittel 7-11 foretas det så en gjennomgang av ulike sider ved uskyldspresumsjonen slik denne er nedfelt i Europadomstolens praksis. Kapittel 7 omhandler uskyldspresumsjonens virkeområde og tidspunktet for når presumsjonen får betydning. Her behandles bl.a. spørsmålet om artikkel 6 får anvendelse ved tilleggs�skatt, samt ved andre administrative og disiplinære sanksjoner. Kapittel 8 behandler kravet til en upartisk og uavhengig domstol. Umiddelbart er det ikke selvsagt at dette hører med til en fremstilling om uskyldspresumsjonen, men Nowak anfører på s. 145 at presumsjonen krever at retten opptre upartisk. Det er jeg enig i, men forfatteren ville neppe fått kritikk om fremstillingen hadde vært avgrenset mot dette temaet.

Bevis og beviskrav er temaet for kapittel 9. Her behandles først objektivt straffansvar med bl.a. analyse av Salabiakusaken fra 1988 og Phillipssaken fra 2001, se s. 168 flg. Nowak er kritisk til den siste dommen, se s. 179. Jeg deler ikke denne kritikken. For norsk del har vi en tilsvarende bestemmelse som lå til grunn for Phillipssaken, jfr., strl. § 34 a, og utformingen av denne balanserer etter min mening de motstridende interesser på en konvensjonsforenlig måte.

Kapittel 9 omhandler også ulovlig ervervet bevis, se s. 178 flg., bevisvurdering, se s. 183 flg., og retten til taushet mv., se s. 195, og selvinkriminering, se s. 219 flg. Det er en klar sammenheng mellom uskyldspresumsjonen og de spørsmål som Nowak her tar opp. Men disse temaene reiser mange og kompliserte spørsmål som kunne vært gjort til gjenstand for selvstendige doktorarbeid. Behandlingen blir derfor overfladisk for mange av temaene. Det kan også reises spørsmål ved selve opplegget for fremstillingen. Det er ofte gitt en bred fremstilling av bakgrun-

nen for den konkrete saken, deretter følger en redegjørelse for Strasbourgdomstolens dom, og til slutt kommer Nowaks analyse av dommen. Et godt eksempel finner man på s. 219 flg., vedrørende Saunderssaken. Nowaks opplegg medfører at fremstillingen blir for deskriptiv.

Kapittel 10 omhandler måter å gjenopprette uskyldspresumsjonen på. Her tar Nowak opp spørsmålet om det er forenlig med presumsjonen at den som får henlagt sin sak blir ilagt saksomkostninger, se s. 237 flg., samt krav til utforming av domsgrunner, se s. 255 flg. Nowak tar også opp saken Y mot Norge som gjelder spørsmålet om den som frifinnes likevel kan ilegges erstatningsansvar for den handling som han strafferettslig er frifunnet for. Han stiller seg kritisk til om en slik ordning er forenlig med uskyldspresumsjonen, se s. 267-268. Se også kritikken mot Ringvoldsaken på s. 281-284. Nowak er ikke alene om å innta et slikt standpunkt. Selv er jeg av en annen oppfatning, og Nowaks fremstilling har ikke medført at jeg har skiftet syn. I det hele finner jeg det underlig at ikke fornærmedes interesse er trukket inn i vurderingen av dette spørsmålet. Etter min mening har Strasbourgdomstolen gjennom Ringvoldsaken og Y-saken mot Norge foretatt en riktig avveining av de motstridende interesser: Tiltalte skal slippe å bli strafferettslig «dømt» i premissene for avgjørelsen av erstatningssaken, men fornærmede har et legitimt krav på å kunne kreve erstatning for skaden som er voldt. I det hele synes jeg det er lite dekkende å tale om at en «friande dom skall vara ett kvitto på den frikändes oskyldighet», se for eksempel s. 269. Dette er en formulering som er brukt en rekke steder i avhandlingen, men etter min mening er dette å tillegge en frifinnelse for stor betydning. Et slikt standpunkt er dessuten for unyansert. Hvordan vil Nowak stille seg til en frifinnende dom som legger til grunn at tiltalte har foretatt selve handlingen, men at straffebudet ikke rammer handlingen? I et slikt tilfelle kan det likevel tenkes at tiltalte kan bli gjort erstatningsansvarlig uten at dette nødvendigvis oppleves som problematisk i forhold til uskyldspresumsjonen. En frifinnelse bør etter min mening ikke tillegges noen annen betydning enn at vilkårene for å ilegge straffansvar i det konkrete tilfellet ikke var til stede. I tillegg må det kreves at man avstår fra å behandle den som er frifunnet som om han likevel var straffeskyldig. Ut over dette gir det lite mening å tale om at en frifinnende dom er en «kvitto» for at den tiltalte var uskyldig.

Kapittel 11 omhandler forbudet mot å behandle en person som skyldig før det foreligger en fellende dom. I praksis kan denne problemstillingen være vanskelig å håndtere for påtalemyndigheten. Kan man under etterforskningen si at man har tatt rett gjerningsperson? Nowak vil tillate at påtalemyndigheten uttaler at man er overbevist om tiltaltes skyld, se s. 301. Selv vil jeg foretrekke en mer nøktern redegjørelse fra påtalemyndighetens side. I det hele er det grunn til å merke seg at denne siden av uskyldspresumsjonen kan innskrenke rekkevidden av artikkel



10, se s. 303 flg. Det er nok ikke like mye bevissthet hos alle massemedia om denne siden av uskyldspresumsjonen, og dette spørsmålet fortjener absolutt økt oppmerksomhet. Nowaks kritikk av Bladet Tromsø-avgjørelsen, se s. 311 flg., har etter min mening mye for seg.

Del III av avhandlingen er viet uskyldspresumsjonen i svensk rett. Den første problemstillingen som tas opp i kapittel 13 er siktedes rett til å få opplysninger om sine rettigheter i tilknytning til at man er mistenkt i en straffesak, se s. 335 flg. Ved denne behandlingen har Nowak trukket inn den rettslige reguleringen i Danmark og Norge. Videre behandles rett til forsvarer, se s. 348 flg., og rett til rettergang innen rimelig tid, se s. 352 flg. Jeg er enig i at det er en sammenheng mellom uskyldspresumsjonen og de tema som her tas opp, men etter min mening er ikke dette de mest sentrale elementer.

Tilleggsskatt eller «skattetillegg» som det heter i Sverige, er temaet for kapittel 14. Dette er et område som også har reist mange problemer i Norge. Utformingen av reglene synes i stor grad å være den samme i de to land. Det synes som om Nowak på s. 366-367 mener at den svenske reguleringen kan være problematisk i forhold til uskyldspresumsjonen fordi det er skatteyteren som må bevise at han ikke kan klandres for at det er gitt uriktige opplysninger. Han viser til at den svenske reguleringen skiller seg fra den reguleringen som lå til grunn for Salabiakusaken fra 1988. Selv tror jeg at både den norske og svenske reguleringen kan anvendes på en måte som gjør at det ikke oppstår noen konflikt med konvensjonen. I det hele synes Nowak kritisk til at tilleggsskatten ilegges administrativt, og synes å foretrekke domstolsbehandling, se s. 375. Dette standpunktet fremstår som noe urealistisk. På s. 362 opplyser Nowak at det i 2001 ble truffet 260 000 vedtak om tilleggsskatt. Jeg tviler på at domstolene i Sverige vil være i stand til å håndtere så mange saker i tillegg til de gjøremål de har i dag. For Norges del vil en tilsvarende omlegging krevd en vesentlig utbygging av domstolsapparatet. Når det i tillegg er helt på det rene at konvensjonen ikke krever at sanksjonen i første omgang ilegges av en domstol så lenge man har adgang til en etterfølgende domstolsbehandling som oppfyller kravene i artikkel 6, synes jeg ikke det er noe å vinne på å foreta en slik endring. For øvrig har Nowaks kritikk mot tilleggsskatten ut fra synspunktet om dobbelstraff, se s. 376 flg., mye for seg. Dette er et tema som åpenbart har fått større praktisk betydning i Norge enn i de øvrige nordiske land.

De siste kapitler — kapittel 15-17 — omhandler svensk rett i forhold til krav til upartisk og uavhengig domstol, bevis og beviskrav og den gjenopprettede uskyldspresumsjon gjennom erstatning mv.

Som det fremgår er jeg uenig med flere av forfatterens standpunkt, men innenfor dette temaet må det være rom for ulike syn. Min hovedinnvending mot avhandlingen er imidlertid at fremstillingen gjennomgående blir for deskriptiv og for lite analytisk.

En av årsakene til dette tror jeg henger sammen med at forfatteren gjerne vil ta opp alle sider ved uskyldspresumsjonen. Han ville nok derfor stått seg på å avgrense mot mindre sentrale deler og gått mer i dybden på de problemstillinger som sto igjen. Slik avhandlingen fremstår, gir den imidlertid en god presentasjon og oversikt over praksis fra Strasbourg på et meget sentralt område av straffeprosessen.

*Asbjørn Strandbakken*

Universitetet i Bergen

*Lars Lidberg & Nils Wiklund (red.): Svensk rättspsykiatri Psykisk störning, brott och påföljd. Andra upplagan. Studentlitteratur, Lund, 2004, ISBN 91-44-03704-X. 608 s. Pris ikke angivet.*

Jeg var ganske kritisk i min anmeldelse af 1. udgave af "Svensk rättspsykiatri" her i tidsskriftet (NTfK 2002;89:216-22). I forordet til 2. udgave nævnes, at bl.a. anmeldelsen gav anledning til ideen om at omarbejde bogen, og anmeldelsen er ligeledes nævnt som litteraturreference. Er jeg derfor inhabil – eller særlig habil – som anmelder af 2. udgave? Nils Wiklund med assistance af Anna Dåderman har stået for omarbejdelsen af bogen, og yderligere har en række sagkyndige gennemgået – og i høj grad omskrevet – store dele af teksten. Endelig er bogen udvidet med flere nye kapitler. Det er der kommen en næsten ny bog ud af, hvilket også fremgår af titlen. Første udgave havde undertitlen "en handbog", og den var også tænkt som en lærebog. Anden udgave har undertitlen "Psykisk störning, brott och påföljd", hvilket er i overensstemmelse med indholdet, der nærmest har karakter af en antologi med tekster om retspsykiatri og tekster med relation til retspsykiatri, f.eks. et omfattende kapitel om den svenske kriminalforsorg. Professor Sten Levander har skrevet et af de nye kapitler, "Rättspsykiatriska nyckelbegrepp och deras historia". Det er placeret sidst i bogen, men nye læsere anbefales at starte her, idet kapitlet belyser, hvordan svensk retspsykiatri i langt højere grad end i de øvrige nordiske lande har karakter af "klinisk kriminologi". Noget andet er, at man bogen igennem kan få indtryk af, at de svenske retspsykiateres selvforståelse som "kliniske kriminologer" ikke stemmer særlig godt overens med den aktuelle svenske lovgivning. Indfaldsvinklen "klinisk kriminologi" forklarer til en vis grad, hvorfor f.eks. personlighedsmodeller og psykopati fylder så meget – et af de nye afsnit er en teoritug, psykologisk gennemgang af psykopati overvejende set gennem PCL-R-optikken, hvilket giver et noget indsnævret synsfelt. Kriminalitet omtales f.eks. kun ganske kortfattet. Tidligere i bogen har Lidberg og Wiklund også skrevet om psykopati. Her er tilgangen bredere og mere klinisk. Det kan være vanskeligt, sine steder umuligt, at få de to kapitler til at gå op i en højere enhed.



En væsentlig anke ved 1. udgave var, at mange afsnit indeholdt tekststykker, som handlede om noget helt andet end anført i overskriften. Det er der ryddet grundigt, om end ikke fuldstændigt, op i. F.eks. omhandler et afsnit om antidepressiva (som behandling ved sædelighedskriminalitet) væsentligst nogle generelle betragtninger om behandling af (bl.a.) sædelighedskriminelle. Der er også andre eksempler. Den refererede litteratur er nu først up to date, og referencerne fri for fejl – næsten da. Den (over)pertentlige anmelder kan altid finde et par stykker. F.eks. henvises (s. 211) til den engelske lærebog "Principles and practice of forensic psychiatry" (nr. 5 i kapitlet litteraturliste). Bogen er ikke skrevet af Bluglass, men redigeret af Bluglass og Bowden. Referencenr. 19 (s. 341) svarer ikke til nr. 19 i litteraturlisten, og Wallace og medarbejdere (fra Paul Mullens gruppe) har ikke noget at gøre med MacAthurundersøgelsen (s. 187). Generelt er antallet af referencer til de enkelte kapitler imponerende, både hvad angår ældre og aktuel litteratur, og der er relevante referencer til stort set ethvert hjørne af retspsykiatrien. Bogen er fortsat præget af mange gentagelser, hvilket delvis er en følge af opbygningen. Kapitel 6 til 9 omhandler psykoser, psykopati mv. samt mental retardering mv. Herefter følger et kapitel om vold (som væsentligst omhandler drab). Det følgende afsnit omhandler alkoholmisbrug og kriminalitet, og kriminalitet blandt alkoholmisbrugere vil jo især sige vold. Herefter følger kapitler om sædelighedskriminalitet og impuls kontrolforstyrrelser. De kliniske afsnit indeholder også afsnit om kriminalitet, ligesom kapitlerne om kriminalitet indeholder kliniske data, hvorfor gentagelser og overlapninger er uundgåelige.

Flere af kapitlerne om kliniske tilstande og om kriminalitetsformer karakteriseres endvidere stadig af en opremsning af fund – a % er misbrugere, b % er socialt dårligt stillede, c % har fraskilte forældre, d % har hjerneskade, osv. uden at dette kommenteres eller perspektiveres, ligesom modstridende oplysninger langtfra altid forklares.

Gentagelserne bemærkes formentlig især, såfremt bogen læses fra side 1 og fremefter. Den bør læses som en antologi (men altså Sten Levanders kapitel først), dvs. at hvert kapitel læses som et selvstændigt arbejde, og mange er i denne 2. udgave fremragende. Kapitel 4 (om tvang i psykiatrien) og kapitel 5 (om mentalundersøgelser, "RPU'er") er således velskrevne og forklarer grundigt og forståeligt de svenske regler og praksis. Der er også et kapitel om svensk retspsykiatrisk forskning, hvor misundelsens orm gnaver i anmelderen, når der sammenlignes med forholdene i Danmark.

"Svensk Rättspsykiatri" er fortsat et noget ujævnt værk, men denne 2. udgave har så mange kvaliteter, at den kan anbefales såvel til nordiske retspsykiatere og psykiatere med interesse for retspsykiatri som til andre, der ønsker viden om (ikke blot svenske) retspsykiatriske spørgsmål.

*Peter Kramp*

Retspsykiatrisk Klinik, København



*Helena du Rées, Miljöbrott, myndighet och marknad: En studie om miljöstraffrätt och allmänprevention.* Akad. avhandl., Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, Avhandlingsserie nr 114, 2004. 259 s.

Har miljöstraffrätten överhuvudtaget någon betydelse för företags beteenden? Risken att miljöbrottslighet skall upptäckas är ofta ganska liten och påföljderna, om man blir fälld vill säga, stannar vid dagsböter. Den ekonomiska effekten av straffet – ofta har den tilltalade personen inom företaget en högt uppsatt position – skall därför inte överdrivas. Slutsatsen blir väl då att kriminaliseringen av miljöskadliga beteenden bara har en marginell betydelse. Eller?

Om inte förr, så inser man efter att ha läst Helena du Rées doktorsavhandling *Miljöbrott, myndighet och marknad* att denna slutsats är alltför enkel och onyanserad. Jag var fakultetsopponent vid hennes disputation 4 oktober 2004 och hade därför anledning att läsa avhandlingen särskilt noggrant.

*Miljöbrott, myndighet och marknad* är en monografi på 259 sidor, som består av sex kapitel, en sammanfattning på svenska och en på engelska samt en referensförteckning över litteratur, offentligt tryck och övrigt material. Dessutom ingår enkätmallar m.m. som bilagor. Genomgående teman i avhandlingen är straffrättens syfte, straffhotets effekter och straffrätt som styrmedel. Undersökningen är empirisk och bygger på enkäter och intervjuer. Några diskussioner om domstolars tolkning och tillämpning av olika straffstadganden om miljöbrottslighet förekommer däremot inte. Det är med andra ord – författarens egna – frågan om en sociologisk studie av miljöstraffrätten, och inte om en ”traditionell juridisk undersökning” (s 15, 18).

Helena du Rées vill med avhandlingen undersöka dels myndigheters tillämpning av och attityder till miljöstraffrätten, dels företags perspektiv och attityd till miljöstraffrätten. Syftet är således att granska vilken eventuell allmänpreventiv effekt kriminaliseringar på miljöområdet kan ha (s 15 och 69). Myndighets- och företagsstudierna blir i avhandlingen två ganska åtskilda delar. Undersökningen av berörda myndigheter visar hur de berörs av miljöstraffrätten, hur de agerar, vilken normkunskap personalen har och hur de uppfattar sin egen situation i tillämpningen av miljöstraffrätten. I studien av verksamhetsutövarnas perspektiv på miljöstraffrätten är frågan hur de påverkas av miljöstraffrätten; om lagstiftningen styr företags beteenden trots liten risk för upptäckt och lindriga straff.

Det är ambitiöst att i en och samma studie undersöka både myndigheters och företags attityder till miljöbrottslighet, men det blir också svårt att strukturera avhandlingen; att presentera undersökningarna och relatera dem dels till varandra, dels till teorier om straffrätten som styrmedel. Detta märks tydligt, inte minst i avhandlingens teoretiska avsnitt – kapitel 2 om straffrätt som styrmedel – som är översiktligt, beskrivande och bitvis alltför ytligt. Jag saknar analytiska resone-

mang, kritik eller antydningar om vad författaren själv anser om de olika teorierna och varianterna hon presenterar. Dessutom är den teoretiska beskrivningen, med något undantag, helt inriktad på gärningspersonens, i vårt fall verksamhetsutövarens, perspektiv på miljöstraffrätten. Den ger därför bara ett teoretiskt sammanhang för den ena av de två utredningarna. Det är synd för en teoretisk inramning av myndighetsstudien hade troligtvis gjort det möjligt för du Rées att dra längre gående slutsatser än hon nu gör. Jag föreställer mig att exempelvis olika kommunikations- eller organisationsteorier skulle kunna ge oss en förklaring till de "svaga länkar i rättstillämpningen" som författaren diskuterar längre fram. Utan teoretiskt stöd blir den empiriska undersökningen av myndigheterna nu hängande i luften, och du Rées slutsatser bär inte lika långt i denna del som ifråga om företags agerande och attityd.

Undersökningen av myndigheter (kommuner, länsstyrelser samt polis- och åklagarmyndigheter; underlaget från tingsrätter var så lågt att hon utelämnade domstolarna) baseras dels på en omfattande enkät som du Rées själv utfört, dels på tidigare utförda enkäter av Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen, som du Rées analyserat utifrån sina egna frågeställningar. Huvudfrågorna i denna del avser myndigheternas normkunskap, sanktionssannolikhet, sanktionsstränghet och svaga länkar i rättstillämpningen (s 85).

Helena du Rées slutsats, att undersökningen inte ger några belägg för att bristande normkunskap om miljölagstiftningen skulle utgöra ett problem (s 117 och 172), är både intressant och provokativ. Det är nog en riktig slutsats, men hennes undersökning ger å andra sidan inte belägg för motsatsen heller, dvs. den utesluter inte att normkunskap är ett problem för rättstillämpningen. Det är helt enkelt svårt att av enkätsvaren dra slutsatser om handläggares kunskap och erfarenhet. Att en handläggare säger sig ha genomgått miljöutbildning på allt från en vecka till flera år visar ju ganska lite hur mycket miljöutbildning hon har genomgått. Likaså blir erfarenheten som handläggare mätt i tid svårbedömd. Fem års erfarenhet kan låta mycket, men den handläggare som kanske ansvarat för något fall per år blir inte särskilt erfaren ens efter fem år. Slutligen anger du Rées själv att en stor del av polis och åklagares problem kan härledas till områdets speciella karaktär, där brotten i sig, men också lagstiftningen (miljörett och straffrett, men även associationsrätt) fordrar specialkompetens hos utredande myndigheter (s 146). Därmed blir ju normkunskapen ett reellt problem i rättstillämpningen.

Helena du Rées undersöker även myndigheternas förklaringar till varför en del gärningar släpps igenom och inte anmäls till åtal. Författaren förklarar enkätsvaren med stöd av teorin om neutraliseringstekniker. Neutraliseringstekniker har hon berört tidigare i teoriavsnittet (2.2.3.3), men då med avseende på gärningspersoner,

inte handläggare på kommuner och länsstyrelser! Nu blir det ändå fruktbart att kategorisera handläggarnas svar med stöd av teorin om neutraliseringstekniker. En inte obetydlig anmärkningen är dock att neutraliseringsbegreppet ger intrycket av att handläggarna agerat felaktigt vid varje tillfälle de underlåtit att anmäla en gärning till polis eller åklagare. Så behövde det ju inte vara. Vid tiden för du Rées undersökning var skyldigheten att anmäla överträdelser inte lika tydlig och långtgående som den blev med miljöbalken. I många fall kan deras agerande därför ha varit rättsligt acceptabelt.

Undersökningen av företags attityder bygger på intervjuer med 22 miljöansvariga på företag, som i rättslig mening bedriver "miljöfarlig verksamhet". Med tanke på den uppsjö av styrmedel – rättsliga, marknadsbaserade m.m. – som rör företags miljöarbete, är det viktigt att veta vilka styrmedel företagen anser vara avgörande för hur de hanterar miljöfrågor, och hur de rangordnar faktorer som påverkar den egna verksamhetens miljöarbete. I du Rées undersökning ansåg flera företagsrepresentanter att såväl sanktionsrisken som sanktionssträngheten var låg. Trots det toppar "lagstiftning" utan konkurrens listorna på det viktigaste styrmedlet enligt samma personer.

Men vilken allmänpreventiv funktion kan då miljöstraffrätten fylla? Lagstiftningen ansågs trots allt viktigast som styrmedel för verksamhetens miljöarbete. De miljöansvarigas uppfattning, att miljöbrott inte lönar sig, måste enligt du Rées grunda sig på något annat än sanktionssannolikheten eller sanktionssträngheten för dessa (s 161). Hon bygger sin förklaring på Travis Hirschis teori om sociala band, som beskrivs i ett av avhandlingens inledande kapitel. Intervjun med företagsrepresentanter utfördes inte med denna kontrollteoretiska ansats som utgångspunkt. Likväl insåg du Rées, när hon bearbetade det empiriska materialet, att Hirschis kontrollteori, i ändrad tappning, kunde användas för att förstå miljöstraffrättens allmänpreventiva effekt på kommersiell verksamhet (s 66). Hon har således modifierat Hirschis fyra faktorer som påverkar en individs sociala band till tre faktorer som förklarar miljöstraffrättens inverkan på företag. Den första faktorn är relationen till andra "nära" aktörer, dvs. till tillsynsmyndigheter, arbetskraft, andra verksamheter och konsumenter. Den andra faktorn är investering på en konventionell marknad, i det här fallet investeringar i ett gott rykte ("goodwill"); exempelvis uttalad miljöpolicy, miljöchef, miljöcertifiering. Den tredje faktorn är förtroendet för gällande normer, dvs. rättsnormernas legitimitet. En förutsättning för miljöstraffrättens betydelse som styrmedel är enligt de intervjuade att överträdelser faktiskt beivras.

Jag övertygas om att dessa faktorer har påtaglig betydelse för efterlevnaden av miljöstraffregler; betydligt större än sanktionssannolikheten och sanktionssträngheten. Man kan också uttrycka det som att lagöverträdelsens "informella konsekven-



ser" är en viktigare styrfaktor än de låga dagsböter som kan komma att utdömas om nu överträdelsen skulle uppdragas. Men det är ändå överträdelser av ett straffstads-gande som triggar dessa icke-rättsliga effekter. Med tanke på att flera företag idag är miljöcertifierade, och att fällande dom i brottmål riskerar påverka möjligheten att förbli certifierad, blir den här typen av informella konsekvenser ännu viktigare.

Det är kanske inga förvånande slutsatser Helena du Rées presenterar, men hon ger en bra teoretisk förklaring, som hon dessutom kan knyta till tidigare teoribild-ning. Detta är den del av avhandlingen där du Rées tydligast och mest övertygande knyter an sin studie till en befintlig teori. Och det betalar sig. Jag tycker att det här är den starkaste delen i hela avhandlingen.

Sammantaget är det en angelägen undersökning som Helena du Rées utfört. Inte minst studien och diskussionen om vad som påverkar verksamhetsutövare hjälper oss att förstå miljöstraffrätten som styrmedel. Hon bekräftar på flera sätt att vi inte kan läsa av miljöstraffrättens relevans bara genom att titta på antalet lagförda och dömda personer eller på påföljderna i de fall någon blivit dömd. Dessutom visar hon hur de "informella sanktionerna" verkar i dessa samman-hang. Kopplingen till nya miljöledningssystem och företags känslighet för hur de uppfattas av omgivningen är särskilt intressant, och här finns utrymme för ytterligare forskning.

Slutsatserna är relevanta för det lagstiftningsarbete och den översyn av mil-jöbalkens sanktionssystem som pågått en tid, men även för den kriminologiska, straffrättsliga och miljörettsliga forskningen. Det finns i svensk miljörettsforsk-ning ibland en alltför snäv juridisk bild av hur rättsregler och sanktioner verkar. Helena du Rées har bidragit till att vidga synfältet.

*Jonas Ebbesson*

Stockholms universitet

*Flemming Balvig, Lars Holmberg og Anne-Stina Sørensen: Ringstedforsøget. Livsstil og forebyggelse i lokalsamfunnet. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, København 2005. ISBN 87-574-1203-0 (453 sider).*

Etter panikkartet oppmerksomhet sommeren 2000 om unges bruk av ecstasy i Danmark valgte de tre danske forskerne å gjøre Ringsted kommunes unge til forskningsfelt. Resultatene presenteres i en omfattende bok, og mer stoff om Ring-stedforsøget finnes på [www.ringstedprojektet.dk](http://www.ringstedprojektet.dk).

Forskerne selv og et betydelig antall studenter observerte de unge, og inter-juet dem og viktige informanter i Ringsted. Dessuten ble det både i 2002 og i 2004 gjennomført meget omfattende spørreskjemaundersøkelser der samtlige

unge i alderen 11-24 år i kommunen fikk tilbud om å delta. Blant de som var i skolealder ble deltakelsen 90-94 %, mens svarprosenten blant de eldre som fikk skjemaet tilsendt i posten, var 38-68 %. Analysene av data fra spørreskjemaene utgjør det empiriske hovedfundamentet for nevnte bok, men observasjonsdata og kvalitative intervjuer utdyper analyser og tolkninger.

Prosjektet hadde tre hovedmål. For det første å kartlegge bruk av tobakk, alkohol, ulike typer av narkotika og i hvilken grad de unge begikk andre former for kriminalitet. For det andre å undersøke holdbarheten av forskernes antakelser om bakgrunnen for nevnte atferd, og for det tredje å redusere omfanget av problematferden. Det siste ble gjort ved å gjennomføre et kontrollert eksperiment. Samtidig gir eksperimentet også en god test på hvor gyldig ett av teorielementene er. Eksperimentets sentrale betydning markeres ved ordet *forsøg* i boktittelen, og budskapet er lykkelig: Teorien kommer nokså helskinnet fra eksperimentet, som dessuten viser at det er mulig å redusere i hvert fall noe av unges problematferd.

Forfatterne redegjør for sine fire teoretiske hovedperspektiver. De mener at det klassedelte samfunn som i stor grad tildelte unge identitet knyttet til foreldrenes klassetilhørighet, er avløst av et velferdssamfunn der sosial klasse er langt mindre viktig for dannelse og opprettholdelse av identitet fordi entydige og klare klasseskiller i stor grad er borte i velferdssamfunnet. I velferdssamfunnet betyr tilhørighet til uforpliktende, affektive fellesskap basert på smak eller estetikk, mye mer for unges identitet. Den skapes og opprettholdes gjennom forbruk og rekreative aktiviteter som signaliserer hvem den enkelte er (forstått som smak eller estetikk). Eksempler på slike fellesskap kan være hiphop-kulturen, teknokulturen osv. og kalles under ett for *neo-tribalisme*. De unges valg og bruk av rusmidler kan forstås som et "virkemiddel" som innenfor en videre kontekst signaliserer hvilken "tribe" eller sosiokulturell gruppering den unge knytter sin identitet til. Rusmiddelbruk, musikkvalg, valg av klesstil, piercing osv. er lett tilgjengelige og oppfattbare midler til sosiokulturell atskillelse og signalisering, som "distinksjoner". For det andre mener forfatterne at det moderne samfunnet preges av at det ikke finnes noen evige, universelle moralske sannheter etter at den guddommelige moralske orden mistet sin kraft. Den enkelte har bare seg selv å stole på, eller den avgrensede moralitet som utvikles i uforpliktende, løse og "tribaliserte" fellesskap, i den grad man føler seg personlig forpliktet av slikt. Av disse grunner vil de unge i stor grad preges av en *individualisert moral*. For det tredje forstås bruk av ulike rusmidler som *medisinert sosialitet*. Det betyr at (også) unge mer og mindre bevisst bruker rusmidler til å forsterke, forbedre eller på annet vis manipulere måten de opplever sosialt samvær på, enten det er noe hverdagslig eller det dreier seg om festpreget eller opplevelsesorientert samvær.



Kunnskaper om hvilke virkninger ulike rusmidler gir, er grunnlaget for medisineret sosialitet og brukes selvsagt ikke bare av unge. For det fjerde antas det at unges atferd kan tolkes som *performativ atferd*. Den utføres både for et publikum og for den unge selv, for å kommunisere et budskap om hvem den unge er, og det antas at det er særlig viktig for unge å presentere seg som store og voksne. Under veis i boka blir det også klart at unges "signalisering" av om de identifiserer seg med "mainstream" eller ikke, er viktig. Så vel bruk av tobakk som alkohol og ulike narkotika kan ses som slik identitetsrelatert signalatferd.

Svarene som gi unge har gitt, viser at av alle i alderen 11-24 år er det 19 % som røyker daglig, 22 % drikker seg full minst 1 gang om måneden, 17 % har brukt/forsøkt å bruke narkotika siste år, og 2 % har vært i konflikt med politiet siste år på grunn av kriminalitet. I lys av de noe dystre teoretiske antakelsene om unges situasjon, blir det forholdsvis gåtefullt for meg hvorfor det er *så vidt få* unge i Ringsted som røyker, drikker alkohol eller bruker narkotika eller begår annen kriminalitet. Er det fordi det store flertall av unge i Ringsted likevel ikke er rammet av "identitetskrise" som følge av at klassesamfunnet er gått over i et velferdssamfunn og at gudene er detronisert, og derfor ikke har behov for å sende ut røksignaler eller andre stammesignaler om nyetablert identitet, eller medisinerer sin sosialitet? Eller er det bare fordi flertallet har "valgt" identitet og atferd som signaliserer "mainstream", mens et mindretall har valgt å signalisere tilhørighet til ulike "neo-tribaliserte" fellesskap? Men hva forklarer i tilfelle disse valgene? Alle tabellene og diagrammene som inngår i 160 sider tekst som følger teoripresentasjonen i boka, gir ikke svar på slike spørsmål. Selv om jeg setter stor pris på den empiriske dokumentasjonen av problem- eller risikoatferd i ulike undergrupper i materialet, blir det noe langdryg lesing. Når tabeller og diagram presenteres, blir forfatterne så opptatt av å fortelle om hvilke "signaler" og "stammetilhørighet" som reflekteres i materialet, at alternative tolkinger og tvil i liten grad kommer fram. Kunne f. eks. Gottfredson og Hirschis teori (jfr. *A General Theory of Crime*. Stanford Ca: Stanford University Press, 1990) vært et konkurrerende eller supplerende perspektiv? Sammenhengene som illustreres veldig fint i figur 5.19 (s. 213), er akkurat som Gottfredson og Hirschi skrev de ville være hvis man antar at lav grad av selv-kontroll er en viktig forklaring på mange former for avvikende atferd blant unge. Et slikt perspektiv ville gitt første del av boka mer spenst og skapt behov for å *drøfte* hva det innsamlede materialet muligens forteller. Og kanskje Gottfredson og Hirschis teori også er egnet til å forstå den *polarisering* som Balvig har tatt opp i mange sammenhenger, og som også påpekes i bokens kapittel 10? De fremtidsdisiplinerte unge består vel av de som har egenvilje og støtte hjemmefra til å klare å være disiplinert, også i sin omgang med rusmidler? Og siden den atferden som står i fokus for undersøkelse-



sen (tidvis) betegnes *risikoatferd* av forfatterne, kan jeg ikke unnlate å etterlyse tolkinger og drøftinger i lys av sensation-seeking tradisjonen, jfr. Zuckerman (*Behavioral Expressions and Biosocial Bases of Sensation Seeking*. Cambridge University Press, Cambridge 1994). Innholdet i bokens kap 8: Vicarious experience: art, media, music, fantasy, and humour, kap 9: Smoking, drinking, drugs, and eating, og kap 13: Information processing, cognitive styles, intelligence and creativity kan neppe sies å være perifert i forhold til atferd og livsstil som fokuseres i Ringstedundersøkelsen.

I kapittel 6 bringes nye teoretiske elementer inn, listet opp i 10 klargjørende punkter (s.240-242). Hovedantakelsen som berøres i bokas første del, og som danner grunnlaget for eksperimentet som ble gjennomført for å forsøke å forebygge risikoatferd er enkel: En del unge som har overdrevne forestillinger om andre unges forbruk av rusmidler eller kriminalitet, kan av den grunn komme til å bruke (eller bruke mer) rusmidler og/eller begå mer kriminalitet enn de ellers ville ha gjort. Antakelsen virker plausibel, den har støtte i mye sosialpsykologisk forskning, og det kontrollerte eksperimentet som ble gjennomført i skolene i Ringsted, ser ut til å ha virket. Dessuten viser forfatterne til at amerikanske colleges har lyktes ganske godt med forebygging av alkoholbruk blant studenter ved hjelp av tiltak som ligner det som ble forsøkt i Ringsted. Så litt om selve forsøket i Ringsted:

Etter første runde med spørreskjemaer i samtlige skoleklasser ble materialet (delvis) analysert, og i samråd med skoler og foreldre ble det gjennomført et eksperiment blant elever i 5. og 6. klasse i kommunen. Målet var å endre/reducere én type misoppfatninger, om jevnaldrendes tobakksrøyking. Til sammen deltok 24 klasser, 13 forsøksklasser (med 216 elever) som ble tilfeldig bestemt, og 11 kontrollklasser (med 174 elever). Forsøksopplegget i hver av de 13 forsøksklassene varte *1 skoledag* som ble brukt til følgende:

En yngre instruktør (den samme i alle 13 klassene) presenterte en "røyke-rapport", basert på svarene elevene i den enkelte klasse hadde gitt om sin egen tobakksrøyking, om hva de trodde om tobakksrøyking blant klassekamerater, jevnaldrende i samme kommune og i København, samt om hvilke meninger elevene selv hadde gitt uttrykk for om de som røyker. Disse rapportene viste at mange elever tror at røyking blant jevnaldrende er mer vanlig enn det faktisk er. Deretter hadde elevene gruppearbeid der de diskuterte hvorfor slike misoppfatninger oppstår og hva de kunne gjøre for å forhindre misoppfatninger. Dagen endte med utforming av en "klassekontrakt" der elevene i konkretiserte punkter lovte å oppføre seg slik at de ikke skulle skape overdrevne og uriktige forestillinger om hvor utbredt røyking er blant jevnaldrende, og kontrakten ble hengt opp i klasserommet.

Seks uker etter forsøksdagen ble det gjennomført en begrenset spørreskjemaundersøkelse i forsøksklassene, og ett år etterpå ble den opprinnelige og omfattende spørreundersøkelsen gjennomført på nytt i både forsøks- og kontrollklassene. Selv om spørreskjemaopplysningene for hver enkelt elev ikke kunne sammenlignes (på grunn av anonymisering), virker det rimelig sikkert at forsøket fikk følgende virkninger:

For det første ble elevenes sosiale overdrivelser av tobakksrøyking blant jevnaldrende vesentlig lavere, bortsett fra venners røyking. For det andre ga eksperimentet klare ringvirkninger: Omfanget av sosiale overdrivelser ble klart mindre også for bruk av alkohol, hasj og annen narkotika, til tross for at dette ikke var tema på forsøksdagen. Elevene har selv, bevisst eller ubevisst, overført det de lærte om tobakksbruk til de andre områdene. For det tredje viser sammenligningene mellom kontroll- og forsøksklassene at bruk av alkohol, av hasj og også utøvelse av kriminell/uønsket atferd var mindre blant elevene i forsøksklassene enn i kontrollklassene. Holdningsmessig ble forsøkselvene mer restriktive til jevnaldrendes alkoholbruk. Siden det var så få elever som røykte, er det vanskelig å fastslå om forsøket medførte at færre forsøkselver røyker, men små forskjeller peker i den retning.

I analysene i kap. 9 der kontroll og eksperimentgrupper blir sammenlignet og resultatene blir drøftet, savner jeg oppfølging av en konstatering tidligere i boka: "Det er således alene blandt de, der ikke har 'megen selvtilid', at det påvirker de unge, hvor mange av de andre unge, de forestiller seg gør eller mener bestemte ting – i dette tilfælde: drikker de seg fulde mindst en gang om måneden." (s. 247) Det virker rimelig at unge med liten selvtilid (eller er det liten selvkontroll?) lett lar seg påvirke av hva de tror om andre unge. Og selv om det *bare* er disse som kan påvirkes av den måte som i eksperimentet i Ringsted, har det stor verdi. Dette er formodentlig en særlig sårbar gruppe.

Forfatterne har trolig rett i at forsøket ble vellykket fordi det fokuserte på en faktor som ofte er utslagsgivende for hvordan noen unge handler: gale forestillinger om sine jevnaldrende, fordi informasjonen om misoppfatningene som elevene drøftet forsøksdagen kom fra elevene selv, og var verdimesig nøytral. Dessuten var instruktøren en yngre, engasjert person, som kunne framstå som rollemodell. Indirekte viser eksperimentet kanskje at "opplysningsvirksomhet" der utbredelsen av problematferd blant unge blir overdrevet, trolig bidrar å forsterke slik atferd, og bør derfor opphøre. Boka anbefales til lesing og drøfting, og forsøket anbefales replisert både i Norge og andre nordiske land, gjerne som kontrollert eksperiment.

*Leif Petter Olaussen*  
Universitetet i Oslo